

چالش‌های امنیت ملی در مرزهای ایران و ترکیه. مطالعه موردی: اقتصاد مرزی مرز بازرگان

حیدر لطفی^{*۱}

^۱دانشیار جغرافیای سیاسی و گردشگری، واحد گرمسار، دانشگاه آزاد اسلامی، گرمسار، ایران
تاریخ دریافت: ۹۸/۴/۲۴؛ تاریخ پذیرش: ۹۹/۲/۸

چکیده

کشورها از طریق مرزهای بین‌المللی به عنوان زیرسیستم‌های اقتصاد جهانی هویت می‌یابند و هر کشوری دارای سیاست و برنامه اقتصادی مجزایی است که نسبت به منافع و مصلحت خود، آن را تنظیم می‌کند و از طرفی مرزها می‌توانند در مقابل برنامه‌ها و تهدیدهایی که اقتصادشان را به مخاطره می‌اندازد مانع ایجاد کنند. هدف اصلی این پژوهش عبارت از تبیین و تحلیل رابطه اقتصاد مرزی با چالش‌های امنیت ملی در مرزهای ایران به ویژه در مرزهای ایران و ترکیه است. این پژوهش با استفاده از روش تحلیلی - تبیینی و با استفاده از منابع کتابخانه‌ای و مقالات و اسناد کلان انجام شده است. روش جمع‌آوری داده‌ها نیز کتابخانه‌ای و با استفاده از مقالات علمی - پژوهشی است. ابزار گردآوری اطلاعات فیش‌برداری و استفاده از جداول و نمودارها و نیز نقشه‌ها است. نتایج پژوهش نشان می‌دهد که بین اقتصاد مرزی با چالش‌های امنیت ملی در مرزهای ایران به ویژه در مرزهای ایران و ترکیه رابطه مثبت و معناداری وجود دارد. مرز ایران و ترکیه فرصت‌ها و تهدیدهایی را برای دو کشور در بر دارد. در واقع در کنار فرصت‌های اقتصادی ایجاد شده، باید به تهدیدات و تنش‌هایی چون منازعات هیدروپلیتیک، مسئله گردها، ملاحظات ناشی از پیوند استراتژیک ترکیه و ایالات متحده، مسائل ایدئولوژیکی طرفین و تعدد دیدگاه‌های ژئوپلیتیکی ترکیه توجه شود.

واژه‌های کلیدی: اقتصاد مرزی، امنیت ملی، مرزهای ایران و ترکیه، مرز بازرگان.

مقدمه

امنیت مرزها^۴ گرفته تا حفظ امنیت شهرها و تأمین امنیت شهروندان. هر چند در مورد امنیت ملی تعاریف مختلفی ارائه شده، اما مفهوم امنیت ثابت است، ولی محتوای جغرافیایی - سیاسی امنیت تابع شرایط زمان و مکان تغییر می‌کند؛ بنابراین می‌توان گفت: امنیت ملی^۵ عبارت است از شرایطی که در آن منافع ملی و ارزش‌های داخلی یک ملت از گزند خطرها و تهدیدهای داخلی و خارجی دور نگاه داشته شود. به گفته دیگر، توان جامعه در حفظ و پیگیری منافع ملی و بهره‌گیری از فرهنگ و ارزش‌های داخلی به دور از تهدیدهای داخلی و خارجی را امنیت ملی می‌گویند.

امنیت^۲ از جمله مهم‌ترین اهداف و خواسته‌های انسانی است و با فطرت انسان پیوند ناگسستنی دارد. مهم‌ترین نیاز هر جامعه، کشور، خانواده و حتی فرد در درجه اول امنیت است، لذا وجود اطمینان نسبت به سلامت جان و مال و ناموس را امنیت می‌گویند. اصولاً فلسفه اصلی تأسیس حکومت، دو مسئله اساسی یعنی نخست تضمین امنیت شهروندان و دوم تحصیل منافع عمومی^۳ است، از این‌رو اصلی‌ترین کارکرد دولت‌ها و حکومت‌ها بحث تأمین امنیت است، از حفظ

*نویسنده مسئول: d.lotfi.garmsar023@gmail.com

4. Border security
5. National Security

2. Security
3. Public interest

وسیع مانند ایران دارای تفاوت‌ها و بی‌تعدالی منطقه‌ای و فضایی مشهود بین مناطق مرکزی و مرزی هستند که این تفاوت‌ها، آثار عمده‌ای در دو جهت بر جای گذاشته‌اند: در مرحله اول حرکت توسعه را با کندی مواجه ساخته و در مرحله بعد نیز به گسترش ناامنی در مناطق مرزی منجر شده و کل نظام توسعه، امنیت و مدیریت این مناطق را تحت تأثیر قرار داده است. از جنبه عملی نیز کشورهای که درگیر مسائل ناامنی در مناطق مرزی خود بوده‌اند، دریافته‌اند که عمده‌ترین مسائل مربوط به این ناامنی‌ها، ناشی از وضعیت توسعه نیافتگی و پیامدهای ناشی از آن بوده است. به دیگر سخن، فقر و تنگدستی در این مناطق می‌تواند محیط مناسبی برای بروز ناامنی‌ها و تحریک دشمنان در بهره برداری از سرپل‌های به وجود آمده در این مناطق شود (Venables, 2005: 5). مرزهای سیاسی ایران در طول تاریخ همواره پرتنش و به عنوان مهم‌ترین مسئله سرزمینی و حاکمیت ایران محسوب شده است. همسایگی با ۱۵ کشور، مرز خشکی به طول ۳۹۶۵ کیلومتر، مرز آبی ۲۰۴۵ و همچنین تنوع در نحوه تعامل با هریک از کشورها از گذشته تا حال باعث شده موضوع مرزها عمده نگرانی کشور در تصمیم‌گیری‌های سیاسی به حساب آید. با آن‌که در ایران مسئله مرز و مرزرداری همواره از امور اساسی حکومت‌ها بوده است و هر سلسله‌ای با داشتن حد و قلمروی مشخص، در مسیر توسعه یا پاسداری از آن با دیگر سلسله‌ها و حکومت‌ها، منازعاتی برپا کرده است؛ اما مفهوم مرزهای کشوری از قراردادهای پدید آمده در دوران جدید تاریخ است (تکمیل همایون، ۱۳۸۰: ۶۸).

بررسی اسناد نشان می‌دهد انسان برای مشخص کردن محیط پیرامون خود به گونه‌ای که با گستره فعالیت همسایگان تداخل نداشته باشد، ناچار از تعیین خطوط قراردادی در بخش پایانی و پیرامونی محیط زیست یا قلمرو خود است. نوع گسترش یافته این مفهوم خط پیرامونی است که

این امنیت، نزد هر ملتی تفسیر ویژه آن ملت را دارد (Alkire, 2003: 31-37).

هدف‌های امنیت ملی را به چهار دسته تقسیم می‌کنند:

- ۱- حفظ استقلال و تمامیت ارضی
- ۲- تحقق رفاه و ثبات سیاسی کشور
- ۳- حفظ و اشاعه ارزش‌های ملی و اعتقادی
- ۴- فراهم کردن امکانات فراغت خاطر نسبت به تهدیدهای احتمالی با توجه به اهمیت منافع وجودی، حیاتی، اساسی و حاشیه‌ای. مرز^۱ سیاسی به پدیده‌ای اطلاق می‌شود که منعکس‌کننده قلمرو حاکمیت سیاسی یک دولت بوده است و مطابق قواعد خاص در مقابل حرکت انسان، انتقال کالا یا نشر افکار مانع ایجاد می‌کند (میرحیدر، ۱۳۸۰: ۱۱۴). مرزها از جمله موضوع‌هایی در جغرافیای سیاسی^۲ هستند که جایگاه برجسته‌ای در این رشته دارند. از آنجایی که شناخت ماهیت، کارکردها و اشکال متفاوت مرز در شکل‌دهی روابط و تعامل بین انسان‌ها، کشورها، ملت‌ها و... جایگاه برجسته‌ای دارد، شناخت این مسائل با توجه به تحول‌های صورت‌گرفته در جهان می‌تواند کمک شایسته‌ای در زمینه تعامل مناسب و قاعده‌مند و به دور از کشمکش و درگیری در بین انسان‌ها، کشورها و... را سبب شود (Chang, 2010: 19).

مناطق مرزی و خطوط مرزی نقش جدا کننده واحدهای سیاسی را از یکدیگر به عهده دارند. مناطق مرزی به دلیل تماس با محیط‌های گوناگون داخلی و خارجی، از ویژگی‌های خاصی برخوردارند. بر اساس مستندات، مطالعه‌ها و پژوهش‌های انجام‌شده در سالیان اخیر و به دلیل وجود اهمیت و حساسیت‌های ویژه مناطق مرزی، توجه خاصی در جهان به پژوهش‌های آمایش^۳ این مناطق شده است که می‌توان آن را در دو جنبه علمی و عملی پیش نظر داشت (Amilhat Szary, 2018: 4). از جنبه علمی، نتایج پژوهش‌های انجام‌شده نشان می‌دهد که کشورهایی با مساحت گسترده و

1. Border
2. political geography
3. Spatial planning

مناطق مرزی، کارآمدی دولت در خدمات‌رسانی، مطلوب به مناطق مرزی، تقویت مشارکت سیاسی، پایین بودن احساس محرومیت نسبی، مشارکت اجتماعی، پایین‌بودن به ارزش‌های مذهبی و دینی، تقویت تعاملات اجتماعی، عدالت محوری، بهبود زیرساخت‌های فیزیکی و میزان استفاده از رسانه‌های گروهی و... به بهبود امنیت مرز کمک کرد (Lamont and Molnar, 2002: 188).

ایران کشوری است که از یکسو با ۱۵ کشور دارای مرز مشترک بوده و با داشتن ۱۶ استان مرزی با ۴۲ درصد جمعیت کشور و ۸ هزار کیلومتر خط مرزی (سالارزایی، ۱۳۹۱: ۱۲۲۷) و از سوی دیگر به دلیل وجود شرایطی همانند وجود برخی تهدیدات سیاسی - نظامی علیه تمامیت ارضی^۲ ایران از سوی برخی کشورهای همسایه، تردد غیرقانونی اتباع مهاجر، قاچاقچیان و گروه‌های معاند و توسعه نیافتگی، مناطق مرزی کشور را به صورت نواحی آسیب‌پذیر و بحران‌آفرین برای امنیت ملی کشور مبدل ساخته و بحث امنیت آن‌ها از دغدغه‌های اساسی امنیت ملی کشور محسوب می‌شود (معصومی، ۱۳۸۸: ۳۸).

یکی از شروط اصلی حاکمیت یک کشور وجود مرزهای مستحکم، استقلال سیاسی و مرزهای یکپارچه تحت لوای ملت است. حفظ وحدت و یکپارچگی به تبع در ثبات ملی نقش مهمی ایفا می‌نماید؛ بنابراین علاوه بر اهداف سیاسی (حفظ انسجام ملی^۳) وظیفه دیگر دولت در برابر ملت ارتقاء سطح زندگی مادی و معنوی آنان در سطح مطلوب، توزیع عادلانه ثروت و منابع، کاهش فاصله طبقاتی و ایجاد وفاق جمعی است. برای دستیابی به چنین اهداف مطلوبی لازم است که به هر منطقه با عنایت به ویژگی‌های اقلیمی، جغرافیایی، فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و سیاسی آن منطقه در ابعاد خرد و کلان توجه مناسب مبذول گردد. هدف اصلی این پژوهش عبارت از تبیین و تحلیل رابطه اقتصاد مرزی با

بخش پایانی گستره فعالیت یک ملت را مشخص می‌کند و جنبه سیاسی دارد و مرز خوانده می‌شود. مرز، مهم‌ترین عامل تشخیص و جدایی یک واحد متشکل سیاسی از دیگر واحدها است که وحدت سیاسی را در یک سرزمین که ممکن است فاقد هر گونه وحدت طبیعی یا انسانی باشد، ممکن می‌سازد و مسئله امنیت در مرزها روند توسعه و امنیت کشور را متأثر کرده به طوری که کشورهایی که مناطق مرزی آن‌ها درگیر ناامنی است دریافته‌اند که به دلایل مختلف این ناامنی‌ها گسترش یافته و به تدریج کل کشور را تحت تأثیر قرار می‌دهد و نیز، امنیت مرزها پشتوانه‌ای محکم برای امنیت انسانی با ابعاد متنوعش در داخل کشور است و هرگونه ناامنی در مرز قادر است در سیستم‌های اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و نظامی کشور اخلاص ایجاد نماید (Pullin et al., 2013: 19).

مرزها به دلایل روان‌شناختی، دینی و مذهبی، اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و ملی و حیثیتی و... اهمیت داشته‌اند و به این خاطر، موضوع مورد مطالعه در این مقوله بررسی عوامل مؤثر بر ارتقای امنیت مرز از دیدگاه ساکنان محلی است. عوامل گوناگونی بی‌تردید در بهبود امنیت مرز دخالت دارند که نبود آن‌ها صیانت از مرز را ناکام گذاشته و در توسعه ملی^۱ اخلاص ایجاد می‌کند. بر همین اساس، شناسایی عوامل و عناصر مؤثر بر ارتقای امنیت مرز از پیش‌شرط‌های اساسی در جهت برنامه‌ریزی توسعه ملی به شمار می‌رود و نقش بالایی در برنامه‌ریزی راهبردی دولت‌ها خواهد داشت. هم‌چنین بررسی‌ها و مطالعات میدانی حاکی از آن است که همواره مشکلاتی در صیانت از مرز وجود داشته که مشکلاتی را در سطح محلی، منطقه‌ای و ملی ایجاد کرده است که می‌توان با تقویت آگاهی سیاسی ساکنان، بهبود وضعیت امکانات زندگی، حمایت اجتماعی از طرف دولت، تقویت اعتماد به دولت، احساس تعلق به

2. Territorial integrity

3. National cohesion

1. National Development

تحلیلی - تبیینی و با استفاده از منابع کتابخانه‌ای و مقالات و اسناد کلان انجام می‌شود. روش جمع‌آوری داده‌ها، کتابخانه‌ای و با استفاده از مقالات علمی - پژوهشی است. ابزار گردآوری اطلاعات فیش‌برداری و استفاده از جداول و نمودارها و نیز نقشه‌ها است.

چالش‌های امنیت ملی در مرزهای ایران به‌ویژه در مرزهای ایران و ترکیه است. پرسش اصلی پرسش این است که اقتصاد مرزی چرا و چگونه بر چالش‌های امنیت ملی در مرزهای ایران به‌ویژه در مرزهای ایران و ترکیه تأثیرگذار است؟ این مقاله با استفاده از روش

نقشه ۱: موقعیت مرزهای ایران (منبع: <https://www.eligasht.com>)

واقع مرزداران محل بوده که زندگی و منافع آنان با مرز گره خورده است و به علت علایق فطری و عاطفی و ملی و مالی تا سر حد امکان از مرز نگرهبانی می‌نمایند. گرچه اکثر تخلفات مرزی توسط مرزنشینان شکل می‌گیرد لیکن می‌بایستی به دلایل آن معطوف شد که چرا این تخلفات صورت می‌گیرد و راهکارهای آن را پیدا نمود و راهکار مذکور باید هدفمند بوده و در راستای بر طرف نمودن چالش بوده و نه برای رفع تکلیف باشد (بی‌نام، ۱۳۹۱: ۲۷۱). اجرای طرح‌ها برای مدتی چند خود به خود تأثیر بسزایی نداشته اما موارد چالش را در بازارچه‌های مرزی، معافیت‌های گمرکی، پروانه‌های گذر مرزی می‌بایستی جستجو کرد که چرا مرزنشینان علاقه به داد و ستد در دروازه‌های رسمی ندارند و به هر نحو ممکن تمایل به داد و ستد به صورت عبور غیر مجاز از نوار مرزی دارند که این عبور غیر مجاز، تبعات منفی را به همراه داشته و دارد.

یکی از دغدغه‌های اصلی مسئولان هر کشور تأمین امنیت مرزها در ابعاد گوناگون است که به صورت

رویکرد نظری

آرنولد ولفرز^۱ معتقد بود که معیار امنیت از لحاظ عینی فقدان تهدید در قبال ارزش‌های اکتسابی است و از لحاظ ذهنی نبود ترس از این ارزش‌ها که مورد هجوم قرار خواهد گرفت. یک ملت زمانی دارای امنیت است که در حالت اجتناب از جنگ قادر به حفظ ارزش‌های اساسی خود بوده و در حالت اقدام به جنگ بتواند آن را به پیش ببرد. امنیت حمایت یک ملت از حمله فیزیکی و مصون نگه داشتن فعالیت‌های اقتصادی آن از جریان‌ات ویران‌کننده بیرونی است (مجتهدزاده، ۱۳۸۱: ۱۲۰). اگر به مرزها به‌عنوان یک مانع نگریسته شود، حداقل چهار کارکرد را می‌توان برای آن‌ها تصور کرد: نقش مرزها به‌عنوان مانع دفاعی، مانع اقتصادی، مانع اجتماعی و مانع سیاسی، نقش و عملکرد مرزها به مرور زمان تغییر می‌کند و امروزه تکنولوژی پیشرفته، ارزش عملکرد تدافعی مرزها را کم کرده است و اکثر دولت‌ها معتقد به تقویت مرزهای خود برای تأمین امنیت خود نیستند. مرزنشینان در

1. Arnold Wolfers

منطقه، از فیزیکی به فرهنگی و از فضایی به کارکردی و نفوذناپذیری به نفوذپذیری بدل شده است. مرزها نیز نماد حاکمیت ملی^۳ یک کشور محسوب می‌شوند؛ حساسیت مردم یک کشور به حفاظت از مرزها و گماردن مرزنشینان بر مرزهای تعریف شده نیز شاخصی از حاکمیت ملی است که قلمرو این حاکمیت را نیز مرزها تعیین می‌کنند. افزون بر این، مرزها در روابط کشورهای همسایه، منطقه و حتی فرا منطقه‌ای نیز تأثیرگذارند. از آنجاکه رژیم‌های شناخته‌شده بر اساس میثاق‌های بین‌المللی‌اند، عاملی مهم برای ایجاد ثبات و آرامش بین کشورها یا اختلافات، منازعات و ادعاهای ارضی کشورها علیه یکدیگر به حساب می‌آیند.

تاکنون تعاریف متعددی از مرز به عمل آمده است که از آن بین به باور، درایسدن و بیلک^۴ مرز به پدیده‌ای فضایی اطلاق می‌شود که منعکس‌کننده قلمرو حاکمیت سیاسی یک حکومت بوده و مطابق قواعد خاصی در مقابل حرکت انسان و انتقال کالا مانع ایجاد می‌کند. از نظر حافظ نیا (۱۳۸۵)، مرزها خطوطی هستند که حدود بیرونی قلمرو سرزمین تحت حاکمیت یک دولت ملی را مشخص می‌کنند. مرز عامل تشخیص و جدایی یک واحد متشکل سیاسی یا یک کشور از دیگر واحدهای مجاور آن است. به باور مجتهدزاده (۱۳۸۱)، مرز، خط پیرامونی است که بخش پایانی گستره فعالیت یک ملت را مشخص می‌کند و جنبه سیاسی دارد. به زعم تیلور^۵ (۱۹۹۱)، مرز، مفهومی با نگاه از بیرون به درون است که افتراق و جدایی را نشان می‌دهد. از منظر پرسکات^۶ (۱۹۸۷)، مرز، به یک خط اشاره دارد و سرحد اشاره به یک ناحیه یا محدوده مرزی دارد. علاوه‌براین مرزها معمولاً به طور مصنوعی و به شکل‌های قراردادی ترسیم می‌شوند و به نوبه

سلسله‌وار امنیت‌های مختلف با همدیگر در ارتباط است و بر یکدیگر اثرگذار است. مرزنشین می‌تواند نقش مثبتی در تعادل امنیت کشور داشته باشد و وجود او در مرز به عنوان یک فرصت تلقی می‌شود که از این پتانسیل به نحو احسن باید بهره جست و چرخه اقتصادی، فرهنگی و سیاسی را به نفع کشور چرخاند. مناطق مرزی ایران در یک سیستم و محیط خاص قرار دارند که عمدتاً مرزهای ما مرزهایی هستند که اقوام را تقسیم کرده و به لحاظ عوارض جغرافیایی و به دلیل دوری از مرکز، تنوع قومی و اجتماعی و فرهنگی و غیره در شرایطی قرار گرفته که به سختی قابل کنترل است (زررقانی، ۱۳۸۶: ۳۴-۱۸).

طرح اولین مباحث مرز به راتزل^۱ (پدر جغرافیای سیاسی) بر می‌گردد که تغییر و تحول مرزی را ناشی از رفتار ارگانیک دولت مطرح می‌کند (الیکا و دین‌پناه، ۱۳۹۰: ۵۷). ژان گاتمن^۲ جدایی‌های سیاسی را در گروه‌های انسانی بررسی کرده است. او حرکتی معنوی را در محیط انسانی شناسایی کرده است که با ظرافت، افراد را در یک گروه انسانی گرد می‌آورد و آنان را از دیگر گروه‌ها جدا و به ملت یکپارچه تبدیل می‌کند او در تشریح این نیرو می‌گوید:

جداگانه بودن نسبت به محیط دیگران و سربلند بودن از ویژگی‌های خود از نمودهای ذاتی هر گروه انسانی است ... برای جداگانه بودن نسبت به محیط دیگران، یک منطقه نیازمند یک کوه یا یک دره، یک زبان ویژه یا یک مهارت خاص نیست؛ برای چنین هدفی یک منطقه اساساً نیازمند یک باور استوار بر پایه اعتقادی دینی، برخی دیدگاه‌های ویژه اجتماعی و جلوه‌هایی از خاطرات سیاسی است و اغلب به آمیخته‌ای از این هر سه نیاز دارد (مجتهدزاده، ۱۳۸۱: ۱۲۹) در دو دهه اخیر، دگرگونی عظیمی بر مفهوم مرزها به وجود آمده، به طوری که مفهوم آن از یک خط به

3. National sovereignty
4. Alasdair Drysdale, Gerald H. Blake
5. Taylor
6. Prescott

1. Friedrich Ratzel
2. Jean Gottmann

هستند که از حرکت آزاد و راحت اطلاعات و فعالیت‌ها جلوگیری می‌کنند و در مواقعی می‌توانند باعث قطع ارتباطات دوسویه شوند. ون هوتوم^۶ معتقد است که یک مرز می‌تواند فاصله هندسی، هزینه حمل و نقل و مسافرت، میزان ارتباطات، فاصله زمانی، اقتصادی، اداری، اجتماعی، عاطفی و شناختی را افزایش دهد. در مقابل، مرزها دارای کارکردی ارتباط دهنده و پیوند دهنده نیز هستند؛ بدین معنی که ساکنان مناطق مرزی می‌توانند از تفاوت‌های موجود میان کشورهای همسایه سود ببرند و انواع فعالیت‌های میان‌مرزی اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی را گسترش دهند با غلبه کارکرد ارتباطی مرزها، شبکه‌ای از روابط میان‌مرزی شکل می‌گیرد و در این حالت، مردم دو سوی مرز علاقه متقابلی به کار مشترک - به دلیل پیوندهای فرهنگی یا دلایل اقتصادی - پیدا می‌کنند که می‌توان از آن به عنوان روابط (رودررو) مناطق مرزی نام برد و پیرامون مناطق مرزی نظریات مختلفی وجود دارد. نیلز هانس^۷ در سال ۱۹۷۸ میلادی پژوهش‌های زیادی را در مورد مرزها انجام داد، هانس در بررسی‌های خود با توجه به نظریات کریستالر و لوش^۸ به نکات مثبت و منفی مناطق مرزی می‌پردازد. وی محرومیت، توسعه نیافتگی و حاشیه‌ای بودن را از جمله نکات منفی مرزها محسوب کرده و خطر تهدیدات نظامی را به عنوان مهم‌ترین نکته منفی در مرزها می‌داند (Kurki, 2014:1056 1056-1058)

معرفی منطقه مورد مطالعه

گذرگاه مرزی بازرگان یا مرز بازرگان از مهم‌ترین نقاط گمرک ایران است و در فاصله یک کیلومتری شهر بازرگان واقع در شهرستان ماکو در استان آذربایجان غربی قرار دارد. این گمرک در سال ۱۳۰۵ ساخته شده است که تنها مرز ۲۴ ساعته و بین‌المللی

خود، به صورت پدیده‌های اقتصادی - اجتماعی بروز عینی می‌یابند. این معنی تا آنجا پیش رفته است که بعضی معتقدند، مرزها دارای یک چرخه حیاتی هستند؛ به این معنی که متولد می‌شوند، مراحل رشد و توسعه چندی را پشت سر می‌گذارند و سرانجام می‌میرند؛ بنابراین، بسیار طبیعی است که مناطق مرزی در معرض تغییر و تحول دائمی باشند (الیکا و دین‌پناه، ۱۳۹۰: ۵۷) در مجموع تعاریف بالا از مرز را می‌توان از دیدگاه ماکس وبر^۱ خلاصه نمود؛ وبر شکل‌گیری مرزها را ناشی از محدود بودن فضا برای اعمال قدرت دولت‌ها و ایجاد سرزمین‌ها می‌داند که مرزها جدال قدرت‌ها را بر اعمال حاکمیت بر سرزمین‌ها محدود کرده و با جدایی دو گروه، احساس هویت، تعلق و وابستگی سیاسی میان افراد یک ملت ایجاد می‌کند. بررسی ادبیات پیرامون مرز نشان می‌دهد که یکی از باارزش‌ترین منابع تحقیقاتی در مورد پژوهش نظام‌مند مرزها و مناطق مرزی، کتاب دنیس راملی و جولیان مینگھی (۱۹۹۱)، با عنوان جغرافیای چشم‌اندازهای مرزی^۲ است که مجموعه‌ای از مهم‌ترین مطالعات مناطق مرزی اروپا و آمریکا بعد از جنگ جهانی دوم^۳ است (زرقانی، ۱۳۸۶: ۳۴-۱۸). بر اساس نتایج تحقیقات انجام شده در این کتاب، تجزیه و تحلیل ابعاد مختلف زندگی مرز نشینان و فرایند توسعه مناطق مرزی کشورها بدون توجه به چگونگی کارکرد مرزها، کاری بدون پشتوانه علمی است و راه به جایی نمی‌برد و نیز این‌که، مرزها در روند تکامل خود دو کارکرد اصلی را (کارکرد بازدارندگی^۴ و کارکرد ارتباطی) بر عهده داشته‌اند. در کارکرد مرز به عنوان مانع باید گفت که مانع در نظر نیچ کمپ^۵ و همکارانش، عواملی در زمان و مکان

1. Max Weber
2. Julian Minghi and Dennis Rumley in their famous book The Geography of Border Landscapes
3. World War II
4. Deterrence
5. Nij Camp

6. Van Houtum

7. Niels Hans

8. Crystalline and Lush

محل قبلی منتقل گشته است. در طی سال های ۱۳۱۵ تا ۱۳۱۷ ساختمان مستقلی در کنار جاده و در محلی که به عنوان کوی قدیم معروف است، احداث گردید. در سازمان گمرکی سال ۱۳۱۷ دفاتر گمرکی مرز ایران و ترکیه من جمله بازرگان همگی تابع گمرک تبریز بودند. در ساختار سازمان گمرکی سال ۱۳۲۷ دفاتر گمرکی قطور، سیه چشمه و صوفیعلی از جمله گمرکات تابعه بازرگان به حساب آمدند (زرقانی، ۱۳۸۶: ۳۴-۱۸).

مابین ایران و ترکیه است. نام این گذرگاه از طرف کشور ترکیه مرز گوربولوغ است (زرقانی، ۱۳۸۶: ۳۴-۱۸). گمرک بازرگان در سال ۱۳۰۵ از زمانی که روستای بازرگان حدود ۴۰ خانوار جمعیت داشته، در این منطقه مستقر بوده است، بنای اولیه این گمرک یک اتاق گلی به همراه ۴ تا ۵ نفر از پرسنل بوده که به دلیل کمبود امکانات و مشکلات پشتیبانی برای مدتی به شهر ماکو منتقل شده است. با توجه به درخواست تاجران و مسافران برای انجام تشریفات گمرکی در مرز، گمرک مجدداً در سال ۱۳۱۴ به

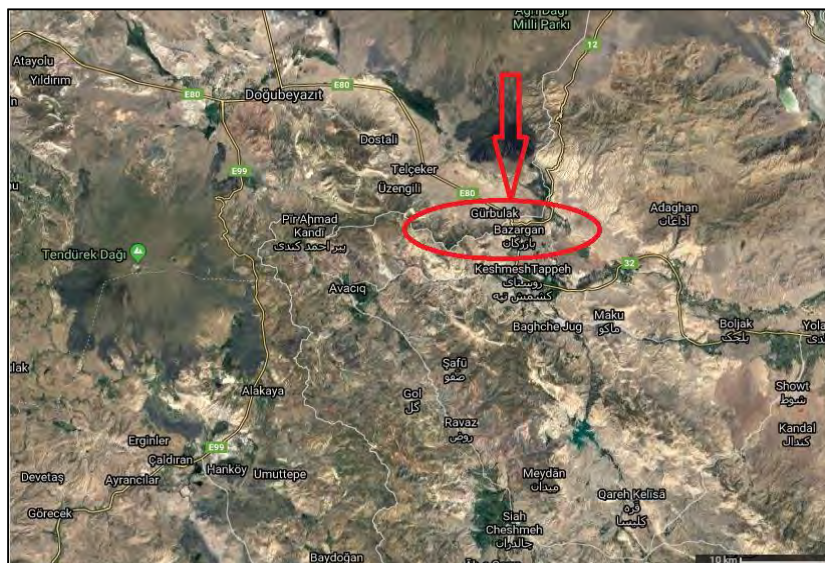

نقشه ۱: موقعیت مرز بازرگان

منبع: (www.aryacell.net)

شروع به کار کرد. در سال های ۱۳۲۸ - ۱۳۷۷ نیز ساختمان های جدید، انبارها و منازل مسکونی و تأسیسات مورد نیاز احداث شد، در سال ۱۳۶۴ ساختمان های اداری گمرک بازرگان به مساحت ۴۴۱۸ مترمربع و در ۴ طبقه با زیر بنای ۹۱۱۹ مترمربع ساخته شد (مصطفی زاده، ۱۳۹۳: ۲۲).

در سال ۱۳۱۸ به دلیل افزایش میزان مبادلات و مسافران قرارداد احداث ساختمان مشترک گمرکات ایران و ترکیه کنار یکدیگر و در نقطه صفر مرزی به صورت مشابه منعقد گردید. به علت وقوع جنگ جهانی دوم در سال ۱۳۲۰ ساختمان گمرک ایران که نیمه تمام باقی مانده بود در طی سال های ۱۳۲۵-۱۳۲۷ ساخته شده و گمرک بازرگان در همان محل

نقشه ۲: تصویر ماهواره‌ای منطقه مورد مطالعه
 منبع: (https://www.google.com/maps)

کوه آرات واقع شده است. این مرز تنها مرز ۲۴ ساعته و بین‌المللی مابین ایران و ترکیه است. این مرز دارای دو ورودی جداگانه تریلر و اتوبوس و سواری است و ظرفیت عبور روزانه ۷۰۰ تریلر را دارد ولی به دلیل مشکل پارک و همچنین مشکلات گمرکی و طولانی بودن پروسه ترخیص تعداد تریلر عبوری روزانه بین ۳۵۰ تا ۵۰۰ تریلر در حال تغییر است که این موضوع باعث ایجاد صف‌هایی به طول ۲۰ کیلومتر در دو باند در دو طرف مرز می‌شود (مصطفی زاده، ۱۳۹۳: ۲۲).

در سال ۱۳۷۷ نیز سازمان پایانه‌ها اقدام به ساخت ساختمان جدیدی به مساحت ۴۵۰ مترمربع نمود. گمرک مزبور در حال حاضر در سطح مدیر کل و به منظور انجام امور مختلف گمرکی شامل مسافری، واردات، صادرات، ترانزیت، قضایی فعالیت نموده و همچنین گمرک پلدشت و بازارچه‌های ساری سو و صنم بلاغی تحت مدیریت گمرک بازرگان مشغول فعالیت می‌باشند. شهر بازرگان از توابع شهرستان ماکو و در ۱۵ کیلومتری شمال آن قرار گرفته است. بازرگان به عنوان نقطه خروجی مرز ایران و ترکیه در دامنه

نقشه ۳: موقعیت اقتصادی منطقه مورد مطالعه منبع: (http://logistix.ir)

جهانی دوم در سال ۱۳۲۰ ساختمان گمرک ایران که نیمه تمام باقی مانده بود در طی سال های ۱۳۲۵ تا ۱۳۲۷ ساخته شده و گمرک بازرگان در همان محل شروع به کار کرد. در سال های ۱۳۲۸ تا ۱۳۷۷ نیز ساختمان های جدید، انبارها و منازل مسکونی و تأسیسات مورد نیاز احداث شد، در سال ۱۳۶۴ ساختمان های اداری گمرک بازرگان به مساحت ۴۴۱۸ مترمربع و در ۴ طبقه با زیر بنای ۹۱۱۹ متر مربع ساخته شد.

مرز بازرگان از مهم ترین نقاط گمرک ایران است و در فاصله یک کیلومتری شهر بازرگان واقع در شهرستان ماکو در استان آذربایجان غربی قرار دارد. این گمرک در سال ۱۳۰۵ ساخته شده است که تنها مرز ۲۴ ساعته و بین المللی بین ایران و ترکیه است. نام این گذرگاه از طرف کشور ترکیه «مرز گوربولاغ» است. در سال ۱۳۱۸ به دلیل افزایش میزان مبادلات و مسافری قرارداد احداث ساختمان مشترک گمرکات ایران و ترکیه کنار یکدیگر و در نقطه صفر مرزی به صورت مشابه منعقد گردید و به علت وقوع جنگ

نقشه ۴: موقعیت ژئوپلیتیکی مرزهای ایران و ترکیه

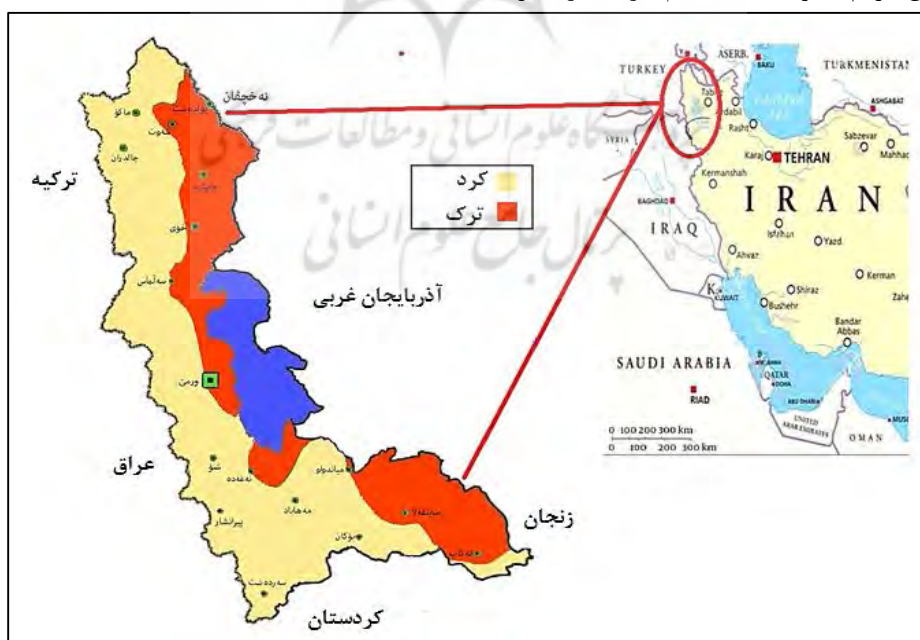
منبع: (www.International Center of Medieval Art.com)

هرگونه اشخاص و کالاهای قاچاق، مواد مخدر وسایل منکراتی که باعث اختلال در سیستم اقتصادی، فرهنگی، امنیتی و بهداشتی می گردد، از مرزهای انجام می گیرد. اگر کنترل مطلوبی در مرزها صورت گیرد نه تنها امنیت در مرز بلکه در داخل کشور هم تأمین خواهد شد. از سوی دیگر برای استان های مرزی اصول پایه دفاع و امنیت وجود دارد که باید در راهبردها و سیاست های امنیت مرزی بدان توجه شود، زیرا به دلیل مجاورت این مناطق با کشورهای هم جوار

اقتصاد مرزی و چالش های امنیت ملی در مرز ایران و ترکیه: به طور کلی اصلی ترین دلیل ایجاد مرز را می توان امنیت عنوان کرد. امنیت از روزگاران قدیم باعث شده که حکومت ها یک حدی برای سرزمین خود انتخاب کرده و از آن دفاع کنند. امروزه نیز خطوط مرزی نقش امنیتی و حفظ امنیت سرزمینی کشورها منافع آنان را با کارکردهای جدید دارند. ریشه عمده های از مشکلاتی را که در داخل کشور بروز می کند باید در مرزها جستجو نمود؛ زیرا ورود و خروج

روابط خوبی نداشته و ارتش ترکیه نیز نمی‌تواند به آن‌ها متکی باشد (محمدی و همکاران، ۱۳۹۱: ۲۲).
شهرهای مرزی ایران در این منطقه که همگی از استان آذربایجان غربی محسوب می‌شوند، عبارت‌اند از بازرگان، ماکو، چالدران، خوی، سلماس و ارومیه که غالب جمعیت آن‌ها آذری و همچنین دارای اقلیت فراوان کردها هستند. به طوری که پیرامون خط مرزی در سمت ایران از مسیر قره‌سو تا چشمه‌ثریا مرزنشینان گُرد و بقیه مسیر یعنی، از بورآلان تا دالامپرداغ جمعیت غالب در مرزهای ایران آذری زبان‌های شیعه مذهب هستند که همواره از مدافعان ایران در طول تاریخ و به‌خصوص در دوران جنگ‌های ایران و عثمانی و جنگ تحمیلی عراق بر علیه کشورمان بوده‌اند؛ اما وجود اقلیت گُردی در این مناطق بستر مناسبی را برای معارضین گُردی علیه ایران به وجود آورده است و با توجه به این‌که این منطقه در نزدیکی کشورهای ترکیه، جمهوری خودمختار نخجوان و ارمنستان قرار دارد به مخالفان گُرد این امکان را می‌دهد در سایر کشورها (به‌خصوص ارمنستان و آذربایجان) تجدید قوا کنند (گودرزی و ابراهیمی، ۱۳۹۲: ۴۴).

همیشه خطر تهاجم نظامی و اخلال در امنیت آن‌ها از آن سوی مرزها وجود دارد که شمال غرب ایران بخشی از این ویژگی‌های مرزی را داراست و همواره باید آمادگی و هوشیاری در برابر تهاجم احتمالی را حفظ کند. منطقه مرزی شمال غرب به عنوان دیواره‌های دفاعی در حفظ امنیت ملی با سد کردن خطرات امنیتی احتمالی از آن سوی مرز نسبت به سایر مناطق داخلی از حساسیت و خطرات ویژه‌ای برخوردار است و از آنجا که ناامنی در مناطق مرزی نتایج و پیامدهای خطرناک‌تری دارد لازم است به ضریب امنیت عمومی در مناطق مرزی توجه خاصی معطوف گردد (پیشگاهی فرد و همکاران، ۱۳۹۴: ۲۲).
استان‌های مرزی ترکیه با ایران (حکاری، وان، آغری، ایغدیر) دارای تراکم نسبی جمعیت بین صفر تا ۵۰ نفر در هر کیلومتر مربع است و از این نظر جزء استان‌های کم جمعیت ترکیه محسوب می‌شود. ساکنان اصلی این منطقه را گُردها تشکیل می‌دهند؛ اما این امر نمی‌تواند مزیتی برای جمهوری اسلامی ایران محسوب شود؛ زیرا کردهای این منطقه نسبت به جمهوری اسلامی ایران برخورد مثبتی نداشته و بیشتر به کردهای شمال عراق تمایل نشان می‌دهند و در عین حال این مردم با ترک‌های حاکم بر آنکارا نیز

نقشه ۵: ترکیب قومی منطقه مورد مطالعه

منبع: (<https://www.semanticscholar.org/>)

کشور و ... امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران را با تهدید جدی مواجه ساخته‌اند. مراکز اصلی فعالیت پژاک در شهرستان‌های خوی، سلماس و ارومیه از استان آذربایجان غربی است به عنوان مثال؛ طی ناآرامی‌های سیاسی و اجتماعی سال ۱۳۸۴ در منطقه کردستان ایران، گروهک پژاک نیز به عنوان شاخه حزب کارگران عملیات نظامی خود را علیه نیروهای امنیتی ایران توسعه داد. پس از تحولات به وجودآمده در شمال عراق، فعالیت‌های نظامی این گروهک علیه ج.ا. شدت یافته است. به طوری که طی تیر و مردادماه سال جاری (۱۳۹۰) نیروهای امنیتی جمهوری اسلامی ایران به‌ویژه سپاه پاسداران با این گروهک به شدت درگیر شده است. برخلاف شیوه مسالمت‌آمیزی که توسط گروههای کُرد مخالف سنتی ایران اتخاذ شده، پژاک تحت تأثیر گروهک تروریستی پ.ک.ک وضعیت شبه مستقل برادرانشان در عراق، شیوه و خط بسیار سخت‌تری را در قبال دولت مرکزی ایران در پیش گرفته است. گزارش‌های متعددی وجود دارد که نشان می‌دهد چریک‌های پژاک تحت حمایت‌ها و کمک‌های تجهیزاتی، نظامی، آموزشی و اطلاعاتی ایالات متحده دست به این حملات می‌زنند. در مقابل ایران نیز عملیات‌های محدودی را بر ضد این گروه انجام می‌دهد و جالب است که این حملات توسط واشنگتن محکوم می‌شوند (عندلیب، ۱۳۷۹: ۲۲).

استراتژی ترکیه در قبال کُردها از دوران مصطفی کمال پاشا، توأم با اربعاب، سرکوبی شدید و عدم شناسایی آن‌ها به عنوان قومیت کُرد بود. سیاستی که دولت ترکیه در طول سالیان دراز در قبال کُردهای ساکن در مناطق شرق و جنوب شرق این کشور به کار بست، سیاست ادغام اجباری، عدم شناسایی، نادیده گرفتن اقتصاد آن منطقه، سرکوبی و اربعاب بود. اعمال این سیاست‌ها از طرف آنکارا، هر چه بیشتر بر نفرت کردها نسبت به دولت و تنش‌ها و کشمکش‌های میان آن‌ها افزود. از زمان مهار کردها توسط دولت مصطفی کمال تاکنون، جنبش‌های کردی مختلفی در ترکیه به وجود آمده است که به علت ممنوعیت تشکیل احزاب قومی و قبیله‌ای توسط قانون اساسی این کشور،

وجود اختلافات قومی و مرزی برای هر دشمنی غنیمت است. دشمنان همیشه سعی می‌کنند چنین اختلافاتی را به عنوان یک اهرم فشار در آستین روابط خارجی خود نگاه دارند. ملیت‌ها و قومیت‌های مختلف ساکن در مناطق مرزی ایران یکی از آماج‌های بالقوه هر کشوری است که خواستار بی‌ثبات کردن ایران باشد. یکی از این مرزها نیز مرزهای شمال غرب ایران است که با توجه به تقسیم کُردها بین ایران و ترکیه و عراق دارای چنین شرایطی است از مهم‌ترین احزاب و گروهک‌های معارض مناطق مرزی ایران و ترکیه که طی سالیان گذشته با انجام عملیات تروریستی و رفتار خصمانه منافع و امنیت ملی هر دو کشور را نشانه رفته‌اند، می‌توان به گروهک تروریستی پژاک و پ.ک.ک^۱ اشاره کرد (پیشگاهی‌فرد و سلطانی خلیفانی، ۱۳۸۸: ۳۶).

پژاک یک گروه شبه‌نظامی به‌شدت چپ‌گرا در کردستان ایران است که به گفته خودش برای احقاق حقوق ملت کُرد در ایران مبارزه می‌کند. این حزب در واقع شاخه ایرانی حزب منحل پ.ک.ک است که در تاریخ ۲۶ اکتبر ۲۰۰۳ میلادی مصادف با ۶ آبان ماه ۱۳۸۲، پایه‌ریزی شد و در سال ۲۰۰۴ میلادی اولین کنگره خود را برگزار نمود. رئیس این حزب (در سال ۲۰۰۴ میلادی) عبدالرحمان حاجی‌احمدی نام داشت. حاجی‌احمدی به ایالات متحده سفر داشته و در آنجا تماس‌هایی برقرار کرده است. البته تماس کُردها با بیگانگان ریشه تاریخی دارد (کریمی‌پور، ۱۳۷۹: ۵۴).

کُردها در تاریخ سیاسی خود اغلب مورد سوءاستفاده دول بیگانه قرار گرفته‌اند. به عنوان نمونه حزب کومله ژبانی که در سال ۱۳۴۳ در مهاباد پایه‌ریزی شد مورد حمایت جدی روس‌ها قرار داشت. هدف اصلی پژاک تجزیه مناطق کردنشین ایران در راستای طرح کردستان بزرگ است. اعضای این گروه به روستاها و مناطق مرزی کردنشین حمله می‌کنند و با ایجاد ناامنی از طریق ترور، بمب‌گذاری در مراکز سیاسی و اداری مسدود کردن راه‌های مواصلاتی مناطق مرزی شمال غرب، توسعه جنگ روانی علیه

طریق این واحدها با رعایت اولویت‌ها مانند استعدادهای محلی، ضرورت و میزان ایجاد اشتغال و توسعه روابط تجاری با کشورهای هم‌جوار نسبت به تأسیس بازارچه‌های مرزی اقدام نمایند که این موضوع در ماده ۱۱ قانون مقررات و صادرات آمده است. یکی از دلایل ضمنی در ایجاد بازارچه‌های مرزی افزایش ضریب اطمینان و امنیت در مناطق مرزی از طریق توسعه تجارت و بالطبع توسعه مناطق مرزی است، با توجه به این که در برخی از نواحی مرزی، به دلیل شرایط جغرافیایی امکان انجام برخی از فعالیت‌های تولیدی نظیر کشاورزی و دام‌پروری محدود است از یک طرف انگیزه اقامت در این مناطق برای اهالی مرزنشین بیشتر می‌شود و از طرف دیگر با حضور مردم ضریب امنیت نیز افزایش می‌یابد.

نتایج مطالعات میدانی در بسیاری از نواحی مرزنشین نشان داده است که مبادلات مرزی محرک خوبی برای توسعه مبادلات کالایی و مزیت‌های رقابتی مناطق مرزنشین بوده و ضمن کمک به رفع معضل بیکاری و تقویت سطح درآمدها، بازوی محرکی برای رشد بازار تولید و سرمایه‌گذاری محسوب می‌شود. در حقیقت بازارچه‌های مرزی ضمن کمک به تأمین نیازمندی‌های ساکنان مناطق دو سوی مرز در ایجاد صلح و امنیت و حسن روابط هم‌جواری تأثیر بسیاری دارد و از این رو از اقدامات مثبت دولت تلقی می‌شود. به عبارتی دیگر با توجه به اهمیتی که بازارهای مرزی از نظر حفظ صلح و امنیت و جلوگیری از تغییر بافت جمعیتی در مناطق مرزی دارند، معمولاً تمایل دولت‌ها به تشکیل این بازارچه‌ها به منظور گسترش مناسبات فرهنگی زیاد است. مسلماً ورود افرادی با فرهنگ و الگوی متفاوت و برقراری تعامل با نواحی مذکور می‌تواند در تحول فرهنگ سنتی حاکم بر منطقه و خروج اقوام مرزنشین از این بن‌بست بسیار مفید واقع شود. از سوی دیگر ایجاد و فعالیت چنین بازارچه‌هایی زمینه نسبتاً مناسبی را برای جذب بازرگانان و پیلهوران داخلی و خارجی به این منطقه فراهم آورد و در درازمدت با توجه به میزان بازگشت سود و عایدی که نصیب این صنف می‌گردد زمینه بسیار مساعدی

مجبور به انجام فعالیت به صورت زیرزمینی بودند. پس از بازگشت ترکیه به دموکراسی پارلمانی، این سازمان‌ها رشد کرده و به سرعت بنیادگرا شدند. از میان سازمان‌های فعال کرد در ترکیه می‌توان به حزب کارگران کردستان اشاره نمود. حزب کارگران کردستان موسوم به پ.ک.ک بدون تردید، خشن‌ترین و موفق‌ترین جنبش کردی است که در چند دهه اخیر در صحنه مبارزات مسلحانه کردستان ترکیه ظاهر شده است. این حزب در سال ۱۹۷۴ میلادی پایه‌گذاری شد و علی‌رغم این که در سال ۱۹۸۰ میلادی از فعالیت منع گردیده بود، به‌طور جسورانه‌ای به فعالیت خود ادامه داد. به‌طوری که در سال ۱۹۸۴ میلادی رسمی و عملی حرکت مسلحانه خود را با اجرای چند عملیات نظامی آشکار کرد. با شروع درگیری‌های نظامی، ارتش ترکیه موفق شد با دستگیری، زندانی و اعدام تعداد زیادی از اعضای کادر رهبری ضربات خردکننده‌ای بر پیکر آن وارد آورد. امروزه، پ.ک.ک از سوی دولت‌ها و سازمان‌های بین‌المللی به عنوان یک حزب تروریستی شناخته می‌شود. با این که جمهوری اسلامی ایران نیز این حزب را غیرقانونی و تروریستی معرفی کرده است، اما پناه گرفتن اعضای مسلح این گروه پیرامون مرزهای ایران و برخی فرار آن‌ها به خاک ایران، باعث سوء ظن ترک‌ها به جمهوری اسلامی ایران شده است (گودرزی و ابراهیمی، ۱۳۹۲: ۳۳).

از سالیان بسیار دور، بشر برای رفع مایحتاج خود به مبادله نیاز داشته و لذا پس از به وجود آمدن دولت‌ها، تجارت خارجی امری مهم بوده است؛ به‌طوری که امروزه این مبادلات نه تنها در تأمین نیازهای معیشتی انسان‌ها نقش مهمی را ایفا می‌کند، بلکه برای دستیابی به اهداف دیگری از جمله رشد و توسعه و رفاه افراد نیز انجام می‌گیرد. مبادلات مرزی نیز که بخشی از بازرگانی خارجی است، مسلماً نمی‌تواند جدای از این مقوله باشد؛ در گذشته علت اصلی برقراری تسهیلات برای ساکنان نقاط مرزی جلوگیری از تخلیه این مناطق و اثرات سوء آن بوده است. تأسیس بازارچه‌های مرزی و توسعه مبادلات از

استفاده از راهکارهای مختلف اقتصادی و اجتماعی، جمعیت را به ماندن در نواحی مرزی علاقه مند نماید و توسعه فضایی آن را با برنامه و مدیریت لازم اعمال کند. با بررسی مناطق مختلف کشور می توان به عدم تعادل های اقتصادی- اجتماعی و فرهنگی میان مناطق مرزی و مناطق مرکزی پی برد. مناطق مرزی به لحاظ قرار گرفتن در انزوای جغرافیایی و دور بودن از مناطق صنعتی- اقتصادی جزو مناطق محدود و توسعه نیافته محسوب می شوند. در صورت بی توجهی به نواحی مرزی شاهد چالش های عمده ای مانند تخلیه مناطق مرزی از جمعیت و ضعف امنیت خواهیم بود.

از بین ۳۱ استان کشور ۱۶ استان، استان های مرزی محسوب می شوند که بر اساس آخرین سرشماری در سال ۱۳۹۰ بیش از ۴۵ درصد جمعیت کشور را در خود جای داده اند. طبق این سرشماری جمعیت ۱۶ استان مرزی کشور ۳۶ میلیون و ۲۴۱ هزار و ۸۵۵ نفر است و این میزان جمعیت خود نشان دهنده اهمیت بسیار زیاد استان های مرزی است. از سوی دیگر آمار وزارت کشور از تعداد سرپرستان خانوارهای مرزی هم نشان می دهد سه میلیون و ۲۸۸ هزار و ۴۱۳ سرپرست خانوار در نقاط مرزی کشور زندگی می کنند (زینی اردکانی و ابراهیمی، ۱۳۹۱: ۴۴)؛ اما همه این آمارها در حالی اهمیت مناطق و استان های مرزی را نشان می دهد که مناطق مرزی بیشترین محرومیت، بیکاری و پایین ترین سطح کیفیت زندگی را در کشور دارند و فاصله های مناطق با استان های مرکزی سالانه سبب بیشترین مهاجرت ها به مراکز استان ها و شهرهای مرکزی کشور می شود.

برای سرمایه گذاری بیشتر در منطقه هموارتر می گردد. ایجاد چنین ارزش افزوده ای در منطقه که به شکل قانونی و از مجاری رسمی، اقتصاد منطقه را تغذیه می نماید، فرصت مناسبی برای ارتقای عمومی سطح زندگی و رفاه متصدیان شاغل در این فعالیت را به وجود می آورد و منابع لازم برای گسترش فعالیت های بازرگانی در چارچوب اهداف و سیاست های توسعه منطقه ای را فراهم می سازد. ورود و خروج اتباع خارجی و اقامت آنان در این مناطق مرزی باعث می گردد دولت به ایجاد بستری مناسب در این محدوده مرزی مبادرت ورزد. سرمایه گذاری ایجاد شده در ناحیه مرزی و حضور اتباع خارجی در آن به نوبه خود امنیت آن منطقه را تأمین و باعث ایجاد زیرساخت های رفاهی لازم در آنجا می شود، مسلماً تدبیر اندیشیده شده برای استقرار اتباع خارجی نسبت به اتباع داخلی متفاوت بوده و ارائه یک چهره مورد قبول از منطقه در نظر این افراد مستلزم هزینه بیشتر و صرف امکانات مکفی خواهد بود (مصطفی زاده، ۱۳۹۳: ۲۲).

به این صورت می توان از ایجاد این بازارچه ها، به عنوان یک طرح توسعه ای کامل و جامع و هم چنین سیاست گذاری توسعه ای برای مناطق یاد کرد. در مجموع می توان به نقش بازارچه ها در این مناطق اذعان نمود که با رونق هرچه بیشتر، این نقطه از نوار مرزی را در مسیر پیشرفت قرار داده و در نهایت به خروج این منطقه از انزوا کمک بسزایی می نماید. در نظام بین الملل، کشوری موفق خواهد بود که بتواند مشکلات جمعیتی خود را به حداقل برساند و با

جدول ۱: مشخصات مرزهای ایران (منبع: <http://sjm1361.blogfa.com>)

طول مرزهای ایران در خشکی	بیش از ۶۰۰۰ کیلومتر
کشورهای دارای مرز خشکی با ایران	ترکیه، جمهوری آذربایجان، ترکمنستان، پاکستان، عراق، افغانستان و ارمنستان
طول مرزهای آبی ایران	۲۷۰۰ کیلومتر
استان های مرزی	۱۶ استان
درصد جمعیت مرزی نسبت به کل جمعیت	۴۵ درصد جمعیت کشور
جمعیت ۱۶ استان مرزی کشور	۳۶ میلیون و ۲۴۱ هزار و ۸۵۵
تعداد سرپرستان خانوارهای مرزی	سه میلیون و ۲۸۸ هزار و ۴۱۳ سرپرست خانوار
مهم ترین مشکلات مناطق مرزی	محرومیت، بیکاری و پایین ترین سطح کیفیت زندگی، مهاجرت

آمارهای رسمی حجم قاچاق کالا طی سال گذشته از مرزهای غیرقانونی کشور بیش از ۱۹ هزار میلیارد دلار بوده است که تقریباً برابر یک چهارم میزان واردات کشور (۷۵ هزار میلیارد دلار) است (محمدی و همکاران ۱۳۹۱: ۴۵).

در کنار حجم بالای قاچاق کالا به کشور یکی دیگر از آسیب‌های جدی بیکاری و نبود اشتغال برای مرزنشینان کشور، مهاجرت آن‌ها و خالی شدن روستاها و مناطق مسکونی اطراف مرز از سکنه است. بررسی‌های میدانی نشان می‌دهد در سال‌های گذشته شاهد افزایش میزان مهاجرت روستاییان ساکن اطراف مرز به داخل شهرها و مراکز استان‌های هم‌جوار مرز برای پیدا کردن شغل و حتی مهاجرت به شهرهای بزرگ مانند تهران بوده‌ایم. به اعتقاد کارشناسان جغرافیای سیاسی و امنیتی خالی شدن روستاها و مناطق اطراف مرز از سکنه می‌تواند در کوتاه و بلند مدت به نامنی در مناطق مرزی کشور دامن بزند، موضوعی که در استان‌های کردستان و سیستان و بلوچستان هم اکنون شاهد آن هستیم. حدود ۴۶ درصد از جمعیت کشور در ۱۶ استان مرزی زندگی می‌کنند. حدود ۱۸۹ شهر مرزی وجود دارد و ۱۴ هزار و ۳۷۷ روستای بالای ۲۰ خانوار مرزی داریم. استان سیستان و بلوچستان با ۳۳ شهر و ۴۰۴۸ روستای بالای ۲۰ خانوار بیشترین سهم را دارد. ۱۱۶ شهرستان با جمعیتی بالغ بر ۱۸ میلیون نفر را در مرزها وجود دارد. بیشترین شهرستان‌های مرزی در سیستان و بلوچستان، مازندران آذربایجان غربی وجود دارند. ۱۹۸ شهر معادل ۱۵ درصد کل شهرهای کشور در مرز هستند همچنین وضعیت مهاجرت از روستاهای مرزی نشان می‌دهد که خوزستان بیشترین میزان مهاجرت را دارد.

بر اساس پژوهش‌ها در بین شهرهای مرزی کشور، بیش از ۶۰ شهر در فهرست مناطق و شهرهای محروم قرار دارند. شهرهایی که هر کدام از آن‌ها دارای تعدادی بخش و روستای کوچک محروم در حاشیه نقاط مرزی هستند. مناطق مرزی ایران از لحاظ راه‌های دسترسی، امکانات آموزشی و بهداشتی، رفاه و خدمات اجتماعی، شرایط مسکن، بیمه و امکانات اولیه زندگی در پایین‌ترین سطح قرار دارند. بیشتر مناطق مرزی و شهرهای اطراف مرزهای کشور فاقد صنایع مادر و یا کارخانه‌های بزرگ صنعتی هستند و معمولاً حجم سرمایه‌گذاری‌های اقتصادی در این مناطق بسیار پایین است. همین موضوعات در سال‌های گذشته باعث شده تا کیفیت زندگی در مناطق مرزی کشور و استان‌های مرزی بسیار پایین باشد و استان‌های مرزی جزو مناطق محروم کشور محسوب شوند (محمدی و همکاران، ۱۳۹۱: ۴۴). بر اساس آمار نفوذ مسکن سال ۱۳۹۰ استان‌های مرزی کشور در مجموع یک میلیون و ۷۳۰ هزار بیکار را در خود جای داده‌اند. البته در این آمار اعداد مشخص و بررسی دقیقی روی نقاط مرزی به صورت متمرکز انجام نشده و تنها آمار از استان‌های مرزی ارائه شده است. بر اساس آخرین آمار نرخ بیکاری در کشور به تفکیک استان‌ها؛ لرستان، ایلام، کرمانشاه، کردستان، گیلان و سیستان و بلوچستان بیشترین نرخ بیکاری را در کشور دارند که از بین آن‌ها ۵ استان مرزی هستند. در سال‌های گذشته بالا بودن نرخ بیکاری در استان‌های مرزی باعث شده تا ورود غیرقانونی انواع کالاها و مواد ممنوع و غیر ممنوع به شغل اصلی بسیاری از ساکنان شهرهای مرزی کشور تبدیل شود. شغلی که به «کوله‌بری» مشهور است و هر ساله آسیب بسیار زیادی به اقتصاد کشور وارد می‌کند. طبق

جدول ۱. تعداد و درصد مهاجران وارد شده و خارج شده و تعداد خالص مهاجرت استان های مرزی ایران

در مقایسه با سایر استان ها (منبع: <http://bss.jrl.police.ir>)

استان	مهاجران وارد شده		مهاجران خارج شده		خالص مهاجرت
	تعداد	درصد	تعداد	درصد	
کل	158424	100.0	302157	100.0	-143733
کردستان	8249	5.2	4652	1.5	3597
خوزستان	5774	3.6	2423	0.8	3351
کرمانشاه	3986	2.5	1490	0.5	2496
سیستان و بلوچستان	1875	1.2	1358	0.4	517
ایلام	971	0.6	680	0.2	291
لرستان	913	0.6	630	0.2	283
فارس	3249	2.1	3061	1.0	188
خراسان رضوی	4124	2.6	3980	1.3	144
خراسان جنوبی	309	0.2	190	0.1	119
چهارمحال و بختیاری	323	0.2	246	0.1	77
کهگیلویه و بویر احمد	146	0.1	177	0.1	-31
همدان	1805	1.1	1941	0.6	-136
سمنان	666	0.4	812	0.3	-146
اصفهان	2788	1.8	2970	1.0	-182
خراسان شمالی	233	0.1	465	0.2	-232
کرمان	1446	0.9	1893	0.6	-447
آذربایجان غربی	43678	27.6	44255	14.6	-577
یزد	567	0.4	1220	0.4	-653
مرکزی	811	0.5	1641	0.5	-830
مازندران	2376	1.5	3337	1.1	-961

اقتصادی در مناطق مرزی کشور و بالا رفتن کیفیت زندگی در این مناطق از جمله استان های سیستان و بلوچستان، کردستان، کرمانشاه و آذربایجان غربی تأثیر مستقیم و بسیار زیادی روی امنیت مرزهای این مناطق خواهد داشت. یکی از راه های رونق بخشیدن به مناطق مرزی سرمایه گذاری روی بازارچه های مرزی است.

در تمامی کشورهای جهان به مرزهای مشترک بین کشورها به عنوان فرصت نگاه می شود. نقاط مرزی معمولاً فرصت های اقتصادی مطلوبی هستند که با راه اندازی بازارچه های مرزی و رونق اقتصادی و بازرگانی می توانند نقش مؤثری در اقتصاد کشورها بازی کنند علاوه بر این که به ایجاد اشتغال در جوامع محلی و منطقه ای هم منجر می شوند. نداشتن امکانات مناسب اولیه و تخصصی، نبود مدیریت یکپارچه و هماهنگ، نبود راه های دسترسی و جاده های مناسب، نا امنی مناطق اطراف، نبود امکانات رفاهی و خدماتی مانند مسافرخانه و رستوران و عدم هماهنگی بین کشور با کشورهای همسایه در این بازارچه ها دلایل ناکامی راه اندازی بازارچه های مرزی

بر اساس قانون مبادلات مرزی (مصوب سال ۱۳۷۱) سالانه باید ۳ درصد از درآمد کل تجارت خارجی کشور از سوی دولت در مناطق مرزی به اولویت محرومیت سرمایه گذاری و هزینه شود تا علاوه بر محرومیت زدایی باعث رونق اقتصادی در این مناطق بشود، اتفاقی که با وجود گذشت بیش از ۲۱ سال از تصویب این قانون هنوز شکل اجرایی به خود نگرفته است. به اعتقاد کارشناسان دولت باید علاوه بر اجرای این قانون و سرمایه گذاری در مناطق مرزی، مشوق های لازم را برای سرمایه گذاران بخش خصوصی و فعالان اقتصادی هم در این مناطق به وجود آورد. مناطق مرزی کشور با توجه به پتانسیل های بالا از نظر صادرات و بازرگانی، مسافت کمتر تا بازارهای هدف و ارزان بودن زمین و خدمات، نقاط بسیار مطلوبی برای سرمایه گذاری محسوب می شوند که تاکنون چندان مورد توجه قرار نگرفته اند (محمدی و همکاران، ۱۳۹۱: ۴۱). دولت می تواند با رونق بخشیدن به بازارچه ها و تعاونی های مرزی به رونق اقتصادی مناطق مرزی و ایجاد اشتغال پایدار در این مناطق کمک کند. کارشناسان جغرافیای سیاسی و امنیتی معتقدند رونق

هزاران سال در مناطق مرزی افتاده بود. حضور و زندگی اقوام در مناطق مرزی به اعتقاد بسیاری از کارشناسان می تواند فرصتی مناسب برای پیشبرد اهداف اقتصادی، اجتماعی و سیاسی کشور باشد (همان منبع، ۱۳۹۱: ۲۸)

نتیجه گیری

در پاسخ به این پرسش که اقتصاد مرزی چرا و چگونه بر چالش های امنیت ملی در مرزهای ایران به ویژه در مرزهای ایران و ترکیه تأثیرگذار است؟ بایستی گفت که در حال حاضر، محور مناطق ژئواستراتژیک، عامل انسانی و منابع اقتصادی است و میزان، تولید ناخالص ملی کشورهاست که در تعیین مناطق استراتژیک نقش اصلی را بازی خواهد کرد. در نتیجه، اکنون نقاط استراتژیک، مناطق استراتژیک و قلمروهای ژئواستراتژیک بیشتر بر اساس معیارهای اقتصادی تعیین می شود، لکن قابلیت مناطق از جهت کاربرد نظامی هم مورد نظر است. این نکته بسیار حساسی است، یعنی عامل اقتصادی به تنهایی در کار نیست، بلکه پشتوانه قدرت نظامی و ملاحظات نظامی هم در کنار ملاحظات اقتصادی اهمیت دارد. پس برای تحقق یافتن ایده های اقتصادی، چنانچه نیاز به استفاده از قدرت نظامی باشد، باید دید فلان منطقه جغرافیایی ظرفیت مانور نظامی را دارد یا نه؟ لذا ادغام این دو عامل به قلمروهای جغرافیایی می رسد که این موضوع محدوده قلمروهای ژئواستراتژی جدید برای تعیین تأمین امنیت مرزها، همواره یکی از موضوعات مهم و کاربردی در جغرافیایی سیاسی است که نه تنها با گذشت زمان از اهمیت آن کم نشده بلکه معیارهای و مسائل جدیدی نیز به آن اضافه گردیده است. در حقیقت آنچه که امروزه همه درباره آن متفق القول هستند این است که داشتن مرزهای مطمئن و امن در اجرای سیاست حسن هم جوار و اعمال حاکمیت دولت در هر کشوری نقش کلیدی و هدایت کننده داشته و کاربرد وسیعی دارد و پیچیدگی مسائل مرزی در عصر کنونی ضرورت توجه به ابعاد گوناگون آن را به خصوص از بُعد امنیتی بیشتر نمایان می سازد.

در سال های گذشته بوده است. این مشکلات و چالش ها در شرایطی به ناکامی در راه اندازی بازارچه های مرزی بوده است که به اعتقاد کارشناسان فرهنگ، آداب و رسوم و زبان مشترک بین بسیاری از نقاط مرزی کشور با کشورهای همسایه می تواند پتانسیلی برای رونق بازارچه های باشد. پتانسیل هایی که به نظر می رسد در سال های گذشته چندان جدی گرفته نشده اند. در کنار بازارچه های مرزی تعاونی های مرزی هم می توانند به رونق اقتصادی در شهرها و روستاهای مرزی کمک بسیاری کنند و در نهایت امنیت را در این مناطق افزایش دهند. علاوه بر مسائل اقتصادی، توجه به مسائل اجتماعی و فرهنگی هم در مناطق مرزی کشور اهمیت ویژه ای دارد و به برقراری امنیت پایدار در مرزهای کشور کمک بسیار می کند به ویژه این که تمام استان های مرزی کشور از لحاظ فرهنگی، اجتماعی و مذهبی در شرایطی خاص قرار دارند. ایران از نظر سکونت اقوام گوناگون با مذاهب و زبان های مختلف دارای تنوع بسیاری است که بیشتر این اقوام در مناطق و استان های مرزی کشور زندگی می کنند به طوری که تمام ۱۶ استان مرزی کشور سرزمین اقوام گوناگون (در استانی مانند آذربایجان شرقی بیشتر و در استان هایی مانند بوشهر کمتر) هستند (محمدی و همکاران، ۱۳۹۱: ۲۶).

مناطق مرزی ایران از نظر فرهنگی و قومی گروه های مختلفی را در خود جای داده اند که از آن جمله می توان به اقوام آذری و کرد در استان های غربی و شمال غربی، عرب ها در استان های جنوب غربی و جنوب کشور، ترکمن ها در شمال شرقی کشور و بلوچ ها در جنوب شرقی و شرق کشور اشاره کرد. به اعتقاد کارشناسان برقراری امنیت مرزهای کشور بدون توجه ویژه به این اقوام، آداب و رسوم، فرهنگ و زبان آن ها امکان پذیر نیست. در این بین بسیاری از بزرگان دینی و قومی در مناطق و استان های مرزی معتقدند برای برقراری هرچه بیشتر آرامش در نواحی مرزی بهتر است برقراری امنیت مرزها در این مناطق به نیروهای بومی و محلی سپرده شود که آشنایی کامل با مناطق مرزی دارند اتفاقاتی که پیش طی

افزون بر این، تأثیرات مستقیم و گسترده مرزهای هر کشور بر استقلال، تمامیت ارضی، حاکمیت ملی، امنیت داخلی، اوضاع اقتصادی، فرهنگی و ... آن کشور، اهمیت پرداختن به تأثیرات امنیتی مرزها را آشکار می‌سازد؛ اما نکته‌ای که باید در نظر داشته باشیم این است که؛ یکی از مسائلی که همیشه با مرز مطرح است: حفظ و امنیت و راه‌های وصول به آن است که همواره دچار تحول می‌شود؛ مثلاً: اگر در دوران جنگ سرد تنها راه وصول امنیت، ابزار نظامی بوده باید علت را در شرایط استراتژی‌های آن دوره جستجو نمود چراکه تهدیدات تنها جنبه‌های نظامی و در عین حال عینی داشتند بنابراین استفاده از تسلیحات نظامی معقول و قابل توجیه بود؛ اما در قرن بیست و یکم با تغییر در اهداف استراتژی‌ها و نیز تهدیدات، راه‌های وصول به امنیت نیز به همان میزان پیچیده و متفاوت گردیده است و استفاده از همان شیوه گذشته نه تنها کاربردی نخواهد بود بلکه باعث افزایش درگیری‌ها خواهد شد؛ بنابراین توجه به معیارهای جدید امنیت چقدر برای رهبران یک کشور (به‌خصوص اگر در مناطق کمربند شکننده باشند) مهم و سرنوشت‌ساز خواهد بود، به‌خصوص برای کشورهایی که از تجانس قومی و فرهنگی برخوردار نیستند، حیاتی است؛ بنابراین متوجه می‌شویم در کشورهایی مثل ایران از نظر مرزی نیز با کشورهای همسایه اختلافاتی دارند، توجه به این مسئله چقدر با اهمیت و در عین حال حیاتی است. اختلاف سطح توسعه و رفاه اقتصادی و همچنین تفاوت فاحش درآمد، قیمت کالا و خدمات در دو سوی مرز به طور قطع تأثیر منفی بر کارکرد امنیت مرزها خواهد داشت؛ به این علت که وجود اختلافات فراوان در قدرت اقتصادی دو کشور همسایه منجر به تفاوت قابل توجه قیمت، خدمات، تسهیلات و بازار کالا در دو سوی مرز می‌گردد و باعث خواهد شد تا اغلب اتباع کشوری که توان اقتصادی ضعیف‌تری دارند، اقدام به قاچاق کالا و تردد غیرقانونی از مرز به منظور استفاده از بازار کار و همچنین استفاده از خدمات و تسهیلات موجود در آن سوی مرز کنند این وضعیت در بسیاری از نقاط جهان وجود دارد. این

مسئله در مورد مرزهای ایران نیز صدق می‌کند. مثل قاچاق مواد سوختی از جمله بنزین، گازوئیل و احشام از ایران به ترکیه که به دلیل تفاوت فاحش بهای آن‌ها در کشورهای مذکور انجام می‌شود. (کریمی پور، ۱۳۸۱: ۷۱)؛ اما نکته دیگری که حائز اهمیت است این است که وجود اختلاف قیمت کالاهای خدمات در دو سوی مرز، در برخی از وارد می‌تواند بر کارکرد ارتباطی مرزها (بیشتر یک سویه) تأثیر مثبت داشته باشد. بدین نحو که قیمت‌های مناسب‌تر کالاها و خدمات در منطقه مرزی یک کشور باعث افزایش ورود مرزنشینان کشور مقابل به منظور استفاده از این مزایا می‌شود و این امر در درازمدت باعث افزایش ورود مرزنشینان کشور مقابل به منظور استفاده از این مزایای می‌شود و این امر در درازمدت باعث افزایش تعاملات و وابستگی‌های دو طرف شده و منجر به بهبود کارکرد ارتباطی مرزها می‌گردد.

جود ثبات و یا بی‌ثباتی در یک کشور، حداقل از دو بُعد تأثیر مهمی بر کارکرد مرزها از نظر امنیتی دارد: اول این‌که: هر گونه بی‌ثباتی سیاسی در یک کشور ضمن ایجاد بحران در امور داخلی کشور مزبور باعث سرایت بحران و پیامدهای مخرب آن به کشورهای هم‌جوار به ویژه مناطق مرزی خواهد شد. دوم این‌که: بی‌ثباتی سیاسی و تغییر پی در پی حکومت‌ها، منجر به عدم ثبات در وضع و اجرای قوانین و مقررات می‌شود. بدیهی است، عدم ثبات قوانین و برخوردهای چندگانه در مورد فعالیت‌ها و مقررات موجود در مناطق مرزی، باعث عدم توسعه پایدار در این مناطق می‌گردد. چنان‌که به عنوان مثال، اگر یک دولت اسلام‌گرا در ترکیه بر سر کار آید، روابط دو کشور روند رو به رشدی را خواهد داشت و بازتاب این امر در مناطق مرزی در قالب گسترش ارتباطات مرزی، خود را نشان خواهد داد؛ اما به محض تغییر دولت و به‌خصوص روی کار آمدن نظامیان، معمولاً روابط حسنه دو کشور، سیر نزولی پیدا می‌کند و اولین بازتاب‌های این کاهش سطح روابط در مناطق مرزی در قالب برجسته شدن کارکردهای امنیتی و محدود شدن فعالیت‌های ارتباطی میان مرز نمایان می‌شود. از

دو قومیت در قالب درگیری‌های قومی-مذهبی و حتی مسلحانه برای تسلط بر دیگری ادامه خواهد داشت با روال کند فعلی در توسعه اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی این محدوده مرزی و وجود محدودیت‌ها و بی‌عدالتی‌های جغرافیایی، اقتصادی، اجتماعی و سیاسی در مناطق مرزی این استان با منشأهای داخلی و خارجی، باعث افزایش روند رو به نزاید ناامنی در قالب معضلاتی مانند قاچاق انواع کالا و تجارت اسلحه و مهمات خواهد شد؛ همچنین این عوامل به علت افزایش گرایش گردهای منطقه به هنجارهای آن سوی مرزها و واگرایی نسبت به حکومت مرکزی شده و موجب زمینه مساعد جهت گسترش بسترهای بحران‌های مختلف سیاسی و نظامی خواهد گردید.

همسایگی ایران و ترکیه تأثیر قاطعی بر کیفیت روابط میان آن‌ها دارد. ایران و ترکیه ۵۰۰ کیلومتر باهم مرز مشترک دارند. بخش دیگری از تأثیر عامل جغرافیا و هم‌جواری دو کشور در روابط دوجانبه مربوط به تسهیل ارتباطات بازرگانی و اقتصادی میان آن‌هاست. مجموعه این ظرفیت‌ها و سایر زمینه‌های همکاری میان ایران و ترکیه به واسطه هم‌جواری و همسایگی دو کشور تسهیل و تأمین شده است. اگرچه بعد از نشست داووس ۲۰۰۸، روابط ایران و ترکیه به شکل بی‌سابقه‌ای گسترش یافت و البته رویکرد دولت‌مردان ایران به مناسبات دو طرف توأم با نوعی خوش‌بینی افزون از حد بود. حال پس از گذشت بیش از سه سال از نشست داووس، وقوع بهار عربی، مسئله هسته‌ای ایران، استقرار سپر دفاعی موشکی ناتو در ترکیه، مسئله بحرین، وقایع عراق و به‌ویژه تحولات سوریه، شاهد رویکرد واقع‌بینانه متکی بر منافع ملی ترکیه در مواجهه با مسائل مذکور و ارتباط با ایران هستیم. در دو سال اخیر، بهار عربی روابط ایران و ترکیه را به طور خاص تحت تأثیر قرارداد و باعث تغییرات اساسی در بینش و موضع‌گیری‌های کشورهای منطقه شد. واکاوی در روابط ایران با ترکیه علاوه بر هم‌جواری و ویژگی‌های تاریخی،

آنجا که مسئله ارتباطات مرزی و گسترش مبادلات از طریق ایجاد بازارچه‌های مرزی و ... یک موضوع دو جانبه است هر گونه تغییر در قوانین کشور مقابل، طرح‌ها و اقدامات کشورمان را تحت تأثیر تفاهم‌نامه‌های قبلی ایجاد شده با چالش مواجهه خواهد کرد.

نقش‌آفرینی بازیگران سیاسی کشورها در فرآیند فعال‌سازی ژنوم‌های ژئوپلیتیک در چارچوب راهبردهای به کار گرفته شده، اهمیت زیادی دارد. ژنوم‌های ژئوپلیتیک عبارت‌اند از واقعیت‌های جغرافیایی که بنابر اهمیت و نقش مثبت و یا منفی‌ای که می‌توانند در عرصه سیاست خارجی داشته باشند، مورد توجه قرار می‌گیرند (خلیلی و همکاران، ۱۳۹۱: ۴۰). در روابط کشورهایی که از سابقه متعدد تاریخی-سیاسی و از همه مهم‌تر موقعیت خاص ژئوپلیتیکی برخوردارند، داشتن سیاست اصولی و راهبردی اهمیت بسزایی دارد. پرداختن به مرز کشور همسایه ترکیه از این حیث مهم است که این کشور اولاً در منطقه اوراسیا واقع شده و به نوعی حلقه اتصال منطقه قفقاز، خاورمیانه و اروپا تلقی می‌شود لذا نقش دالان ارتباط انرژی ایران به منطقه اروپا به شمار می‌آید. عامل اساسی دیگری که بر اهمیت پرداختن به مرز ترکیه را روشن‌تر می‌سازد، منازعات و جنگ‌های نیابتی در منطقه است. باید اعتراف کرد که در ۲۵۰ سال اخیر سه منطقه اوراسیا-قفقاز، منطقه جنوب غرب آسیا و منطقه خاورمیانه، این چنین شرایطی را با همه پیچیدگی‌های تاریخی-سیاسی و جغرافیایی خود طی نکرده است. از طرف دیگر موقعیت ژئوپلیتیکی ایران موقعیت مرکزی است و بدون توجه به موقعیت ایران، ترکیه در بن‌بست‌های غیر جایگزین گیر می‌کند؛ مثلاً موقعیت جغرافیایی ایران مانعی فیزیکی بر سر راه ورود ترکیه به قفقاز و آسیای مرکزی است.

با گسترش تنش‌ها میان ترک‌های آذری و کردها به علت اتخاذ سیاست‌های غلط در ناحیه بندی فضای کارکردی استان، پیش‌بینی ادامه رقابت ناسالم این

در منطقه باشند. در مجموع مرز ایران و ترکیه از آنجایی که محل ترانزیت کالای ایران با اروپاست و خطوط لوله صادرات گاز ایران به اروپا از این کشور عبور می‌کند موقعیت خاصی دارد؛ بنابراین حفظ روابط حسنه دو کشور نه تنها برای ترکیه بلکه برای دریافت کنندگان گاز ایران در اروپا نیز بسیار مهم است؛ لذا طرفین با امضای قراردادها و تفاهم‌نامه‌های متعدد، ثبات نسبی را در مرزهای دو کشور حاکم کرده‌اند و بایستی با سیاست‌گذاری‌های منطقی این ثبات و تفاهم را حفظ نمایند.

دینی و فرهنگی یکسان، از این لحاظ که این کشور دومین ارتش ناتو و ششمین اقتصاد اروپا محسوب می‌شود، دارای اهمیت فراوان است. جمعیت شیعه ترکیه - جعفری‌ها- که تعداد آن‌ها در حدود سه میلیون نفر برآورد می‌شود نیز عامل دیگری برای نگرانی ترک‌ها از تأثیرگذاری ایران در منطقه و بر شیعیان است. مسئله دیگر در مورد آینده عراق است که هر دو کشور خواستار تأثیرگذاری بیشتر بر هیأت حاکمه این کشور هستند و ترک‌ها از تأثیر ایران بر جمعیت قابل توجه شیعه در عراق نگران هستند و نمی‌خواهند این کشور بخشی از هلال شیعی

منابع

۱. ایلیکا، شهاب. غلام رضا دین پناه. ۱۳۹۰. پهنه‌بندی سکونت‌گاه‌های مرزی کشور از طریق رتبه‌بندی بر اساس تشابه به حل ایدئال، پژوهش‌های ترویج و آموزش کشاورزی، دوره ۴، شماره ۲.
۲. بی‌نام. ۱۳۹۱. نیروی انتظامی مظهر اقتدار ملی، تهران، معاونت سیاسی سازمان عقیدتی سیاسی ناجا.
۳. پرسکات، جان. رابرت ویکتور. ۱۳۵۹. گرایش‌های تازه در جغرافیای سیاسی، ترجمه دره میرحیدر، تهران، انتشارات دانشگاه تهران.
۴. پیشگاهی فرد، زهرا. شهریار نصرتی و شهناز بازدار. ۱۳۹۴. ژئوپلیتیک شیعه و قلمرو خواهی ایران در شرق مدیترانه، فصلنامه علمی- پژوهشی شیعه شناسی، سال سیزدهم، شماره ۴۹.
۵. پیشگاهی فرد، زهرا. ناصر سلطانی خلیفانی. ۱۳۸۸. تحلیل سیاست‌های آمایش سرزمینی ایران و ترکیه در مناطق مرزی هم‌جوار، پژوهش‌های جغرافیای انسانی، شماره ۶۹.
۶. تکمیل همایون، غلامحسین. ۱۳۷۷. مقدمه‌ای درباره جغرافیای استراتژیک، فصلنامه رشد آموزش جغرافیا، شماره ۴۶.
۷. حافظ نیا، محمدرضا. ۱۳۸۵. تحلیل کارکردی مرز بین‌المللی، مرز ایران و افغانستان، فصلنامه مدرس، شماره ۱۰.
۸. حافظ نیا، محمدرضا. ۱۳۸۱. جغرافیای سیاسی ایران، تهران، انتشارات سمت.
۹. خطایی، غلامحسین. ۱۳۷۴. مرزبانی، تهران، معاونت آموزشی ناجا.
۱۰. خلیلی، رضا. ۱۳۸۵. تحول تاریخی- گفتمانی مفهوم امنیت. تهران، مجموعه مقالات همایش ملی مطالعات استراتژیک، پژوهشکده مطالعات راهبردی.
۱۱. خلیلی، محسن. هادی صیادی و جهانگیر حیدری. ۱۳۹۱. پیوند کد و ژنوم ژئوپلیتیک در سیاست خارجی (نمونه پژوهشی: ترکیه و ایران)، فصلنامه مطالعات اوراسیای مرکزی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، سال پنجم، شماره ۱۱.
۱۲. رحمتی‌راد، محمدحسین. ۱۳۷۴. مرزبانی، گذرنامه و اتباع بیگانه. جلد ۱. تهران: معاونت آموزشی ناجا.
۱۳. زرقانی، سید هادی. ۱۳۸۶. عوامل ژئوپلیتیکی مؤثر بر نقش و کارکرد مرزها با تأکید بر مرزهای ایران، فصلنامه ژئوپلیتیک، سال سوم، شماره دوم.
۱۴. زرقانی، هادی. ۱۳۸۶. عوامل ژئوپلیتیکی مؤثر بر نقش و کارکرد مرزها با تأکید بر مرزهای ایران. فصلنامه ژئوپلیتیک، سال ۳، شماره ۲.
۱۵. زین‌العابدین یوسف. زهرا شیرزاد. ۱۳۸۸. تحولات ژئوپلیتیکی حاکمیت. فصلنامه علمی پژوهش‌های جغرافیای انسانی، سال اول، شماره چهارم.
۱۶. سالار زایی، امیر حمزه. ۱۳۹۱. تأثیر پدافند غیرعامل بر امنیت مرزی. همایش ملی شهرهای مرزی و امنیت؛ چالش‌ها و رهیافت‌ها، انتشارات دانشگاه سیستان و بلوچستان.
۱۷. عزتی، عزت‌اله. ۱۳۶۴. جغرافیای نظامی کشورهای هم‌جوار. تهران، انتشارات دانشکده افسری تهران.

- for Research on Inequality, Human Security and Ethnicity, CRISE Queen Elizabeth House, University of Oxford.
31. Amilhat Szary, A.L. 2018, Boundaries and borders. Agnew, John; Secor, Anna; Sharpe, Joane ; Mamadouh, Virginie. Handbook of Political Geography, Wiley-Blackwell, pp.13-25, 2015, 978-1-118-72588-7. fhalshs-01823059f. <https://halshs.archives-ouvertes.fr/halshs-01823059>
32. Chang, B., 2010, The power of geographical boundaries: Cultural, political, and economic border effects in a unitary nation, Graduate Theses and Dissertations. 11344. <https://lib.dr.iastate.edu/etd/11344>.
33. Kurki, T. 2014, Borders from the Cultural Point of View: An Introduction to Writing at Borders, See discussions, stats, and author profiles for this publication at: <https://www.researchgate.net/publication/276376202>
34. Lamont, M. and Molnar, V. 2002. The Study of Boundaries in the Social Sciences, Annu. Rev. Sociol. 2002. 28:167-95 doi: 10.1146/annurev.soc.28.110601.141107
35. Venables, A. J., 2005, Rising Spatial Disparities and Development, See discussions, stats, and author profiles for this publication at: <https://www.researchgate.net/publication/23566039>
36. Pullin, A.S., Bangpan, M., Dalrymple, S. et al. Human well-being impacts of terrestrial protected areas. Environ Evid 2, 19 (2013). <https://doi.org/10.1186/2047-2382-2-19>
37. www.aryacell.net
38. <https://www.google.com/maps>
39. <http://logistix.ir/>
40. www.InternationalCenterofMedievalArt.com
41. <https://www.semanticscholar.org>
۱۸. عزتی، عزت‌الله. ۱۳۸۰. ژئوپلیتیک در قرن بیست و یکم. تهران، انتشارات سمت.
۱۹. عندلپ، علیرضا. ۱۳۷۹. آمایش مناطق مرزی با تأکید به ملاحظات امنیتی - دفاعی. تهران، نشر دانشکده هنرهای زیبا دانشگاه تهران.
۲۰. کریمی پور، یدالله. حسن کامران. ۱۳۸۰. نگاهی نوبه طبقه بندی استراتژیک مرزها. مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تهران، شماره ۱۶۰.
۲۱. کریمی پور، یدالله. ۱۳۷۹. مقدمه‌ای بر ایران و همسایگان (منابع تنش و تهدید). تهران، انتشارات جهاد دانشگاهی
۲۲. گودرزی، مهناز. طالب ابراهیمی. ۱۳۹۲. فرصت‌ها و چالش‌های روابط ایران و ترکیه در دوره حزب عدالت و توسعه، فصلنامه تخصصی علوم سیاسی، سال نهم، شماره بیست و دوم
۲۳. مجتهد زاده، پیروز. ۱۳۸۱. جغرافیای سیاسی و سیاست جغرافیایی، تهران، انتشارات سمت.
۲۴. محمدی، حبیب‌اله. حسین زینی اردکانی و حسین ابراهیمی. ۱۳۹۱. نقش رسانه‌های جمعی در امنیت شهرهای مرزی، همایش ملی شهرهای مرزی و امنیت، چالش‌ها و رهیافت‌ها.
۲۵. مصطفی‌زاده، لیلا. ۱۳۹۳. بررسی جرم شناختی عوامل مؤثر بر قاچاق کالا در مرز بازرگان، پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد رشته حقوق جزا و جرم‌شناسی، پردیس بین‌المللی دانشگاه ارس.
۲۶. معتمد نژاد، کاظم. ۱۳۴۷. جغرافیای سیاسی. تهران، انتشارات دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران.
۲۷. معصومی، رؤیا. ۱۳۸۸. نقش انسداد مرزی در قاچاق کالا. دوماهنامه پژوهشی تحلیلی اقتصاد پنهان، ستاد مبارزه با قاچاق کالا و ارز، شماره ۱۰.
۲۸. میرحیدر، دره. ۱۳۸۰. مبانی جغرافیای سیاسی. تهران، انتشارات سمت، چاپ ۸.
۲۹. هاگت، پیتر. ۱۳۷۹. جغرافیا ترکیبی نو، ترجمه شاپور گودرزی نژاد. تهران: انتشارات سمت.
30. Alkire, S. 2003, A Conceptual Framework for Human Security, Centre